

Estoniakatastrofens inverkan på Svenska kyrkans nationella krisberedskap

Cecilia Johnsson 19911003-1425
Uppsala universitet
Teologiska institutionen
C-uppsats i Kyrko- och missionsstudier, 15 hp
HT 2018
Handledare: Stina Fallberg Sundmark
Examinator: Cecilia Wejryd

Innehållsförteckning

Inledningskapitel	2
Bakgrund	2
Forskningsöversikt.....	4
Syfte och frågeställning	5
Material.....	5
Metod.....	7
Teori.....	8
Disposition.....	9
Kapitel 1. Svenska kyrkans krisberedskap före Estoniakatastrofen	10
Lagstiftning på Svenska kyrkans område	10
Staten överlämnar ansvaret till Svenska kyrkan.....	11
Sammanfattning och resultat.....	11
Kapitel 2. Svenska kyrkans krisagerande under Estoniakatastrofen	13
Nationell nivå	13
Stiftsnivå.....	14
Församlingsnivå	15
Oscars och Engelbrekts församling.....	15
Församlingar med många drabbade	15
Övriga präster och diakonipersonal i Värtahamnen.....	17
Sammanfattning och resultat.....	17
Kapitel 3. Svenska kyrkans krisberedskap efter Estoniakatastrofen.....	20
Rapporter, utvärderingar och yttranden beträffande Svenska kyrkans agerande under Estoniakatastrofen	20
Handböcker i kyrklig beredskap	22
Kyrkoordningen 1999	23
Sammanfattning och resultat.....	23
Kapitel 4. Resultat och sammanfattning – Estoniakatastrofens inverkan på Svenska kyrkans nationella krisberedskap	25
Käll- och litteraturförteckning	27
Otryckt material	27
Tryckt material och anförd litteratur.....	28

Inledningskapitel

Strax efter midnatt den 28 september 1994 förliste M/S Estonia på öppet hav söder om Finska Utö, efter att bogvisiret lossnat i hårt väder och vatten forsat in på bildäck. Fartyget var på väg från Tallinn till Stockholm, men fick slagsida och sjönk snabbt till följd av vattenmassorna. Kaptenen lyckades sända ut nödrop och position till några fartyg i närheten, men strax därefter upphörde radiokontakten med omvärlden. När M/S Mariella ca en timme senare anlände till olycksplatsen syntes Estonia inte längre till. Allt man kunde se var diverse ljussken, skeppsbråte och livbåtar som drev omkring i de höga vågorna. Trots ett enormt internationellt räddningspådrag miste 852 människor sina liv, vilket gör att Estoniakatastrofen ses som den värsta fartygskatastrofen i modern tid.

Tidigt på morgonen samma dag begav sig bland annat sjukhuspersonal och kyrkligt anställda till Estlines terminal i Värtahamnen i Stockholm, för att göra vad de kunde för oroliga anhöriga. Ett kriscentrum upprättades, varifrån man hade telefonkontakt med anhöriga och allmänheten. Då Estonias förlisning var en sällsynt och oväntad händelse, skulle det vara intressant att veta om personalen visste vad som förväntades av dem och om de därmed tilldelades specifika uppgifter direkt, eller om behoven växte fram på plats. Man kan även fråga sig vilken roll de olika organisationerna, exempelvis Svenska kyrkan, hade i arbetet samt om dess personal arbetade enligt någon etablerad krisplan eller om de åkte till Värtahamnen och där agerade spontant. Dessutom kan man fråga sig om, och i sådana fall hur, samhällskatastrofer påverkar berörda organisationer och deras arbete med eventuella krisplaner.

I den här uppsatsen kommer fokus ligga på att undersöka om, och i så fall hur, Svenska kyrkans krisberedskap påverkas av stora samhällskatastrofer. Estoniakatastrofen kommer användas som en fallstudie. Det har forskats på Estoniakatastrofen och dess följder tidigare, dock inte ur det här perspektivet. Förhoppningen är därför att bidra till ny kunskap och en ökad förståelse för hur samhällskriser kan påverka organisationer som Svenska kyrkan över tid.

Bakgrund

På morgonen den 28 september 1994 samlades alltså olika samhällsaktörer i Värtahamnen: allt från Estlines rederipersonal, Södersjukhusets ledningsläkare och informationschef, samordnare för sjukvårdens psykosociala verksamhet, krisgruppspersonal från sjukhusen i närheten, en samverkansperson från Länsstyrelsen i Stockholm, ambulanspersonal, en brandingenjör, poliser, socialarbetare från Socialtjänsten och representanter från diverse frivilligorganisationer, till präster, diakoner och annan personal från bland annat Svenska kyrkan. Sammanlagt var det ca 50 personer som skulle vara allmänheten behjälplig. Den främsta uppgiften blev att upprätta ett kriscentrum i terminalbyggnaden. Därifrån bistod delar av personalen anhöriga på plats och via telefon med information och psykosocialt stöd. Andra hjälpte till med att upprätthålla en social

ordning genom att separera oroliga anhöriga som samlats i terminalen från journalister och andra nyfikna. Ytterligare några ordnade med presskonferenser.¹

När det gäller olika kyrkliga insatser i samband med Estoniakatastrofen har man i rapporter och media främst fokuserat på hur medarbetare inom Svenska kyrkan agerade. Detta beror troligtvis på att Svenska kyrkan hade flest anställda på plats av alla trossamfund och att Svenska kyrkan vid den tiden var Sveriges statskyrka. Det ska dock tilläggas att även Frälsningsarmén fanns representerad i Värtahamnen under dagen. Romersk-katolska kyrkan, Missionskyrkan, Pingstkyrkan, Metodistkyrkan och Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen var också engagerade i arbetet kring Estoniakatastrofen, men deras arbete skedde i de egna lokalerna.²

Medan präster och diakoner arbetade med informationsspridning och psykosocialt stöd, hjälpte annan personal från Oscars och Engelbrekts församlingar i Stockholm till med att samla ihop och dela ut mat åt skrärade anhöriga i terminalen. Man bjöd på kaffe och smörgåsar och erbjöd medmänskligt stöd. Utöver det anslöt ca 30 stycken frivilliga själavårdare från andra församlingar, för att hjälpa till där de behövdes.³

Svenska kyrkans dåvarande ärkebiskop Gunnar Weman och Stockholms stifts dåvarande biskop Henrik Svenungsson blev tidigt kontaktade av journalister. Både Weman och Svenungsson var noga med att inte säga för mycket i media, utan låta församlingarna hantera krisen på det sätt de fann lämpligt. De gav tips och råd, men lät församlingarna bestämma själva.

1996, alltså omkring två år efter förlisningen, kom Svenska kyrkan ut med en första utgåva av *Handbok i kyrklig beredskap*.⁴ Den skulle fungera som en hjälp för församlingarna runt om i landet att skapa egna krisberedskapsplaner. Det faktum att det vid tiden för Estoniakatastrofen inte fanns någon kyrklig beredskapsplan, och att det två år efter förlisningen gavs ut en sådan, kan antyda att Estoniakatastrofen påverkade Svenska kyrkans nationella krisberedskap. Handboken kom ut i en reviderad version 2000,⁵ och 2007 gavs *Svenska kyrkans handbok i krisberedskap* ut.⁶ I skrivande stund håller man på att ta fram en ny version av krisberedskapsplanen.

Då arbetet med de olika krisberedskapshandböckerna i första hand sker på nationell nivå, kommer uppsatsens huvudfokus ligga just på den nationella nivån inom Svenska kyrkan. Exempel kommer att tas från stifts- och församlingsnivå, men undersökningen inriktas på det som är gemensamt för hela Svenska kyrkan.

¹ *Estoniakatastrofen: M/S Estonias förlisning i Östersjön den 28 september 1994*, s. 14, 35-36, 77

² *Mediabilden av kyrkan i samband med Estonias förlisning*, 1994 (otr.), s. 9; SOU 1998:132, s. 40

³ SOU 1998:132, s. 44

⁴ *Handbok i kyrklig beredskap*, 1996

⁵ *Handbok i kyrklig beredskap*, 2000

⁶ *Svenska kyrkans handbok i krisberedskap*, 2007

Forskningsöversikt

Det har tidigare forskats kring både Svenska kyrkan och Estoniakatastrofen. Eftersom den här uppsatsen ämnar ta reda på om, och i sådana fall hur, samhällskatastrofer påverkar Svenska kyrkans krisarbete, är det mest relevant att granska forskningsläget kring just Svenska kyrkan och dess krishantering. Det är även betydelsefullt att ta reda på vilka eventuella vetenskapliga studier som genomförts kring Svenska kyrkan i relation till Estoniakatastrofen, eftersom den utgör fallstudiet i uppsatsen. Forskning som enbart behandlar Estonias förlisning är visserligen intressant, men inte lika relevant i den här uppsatsen som de ovan nämnda perspektiven.

Inom den religionsvetenskapliga forskningen kring Estoniakatastrofen har religionssociologen Per Pettersson en framträdande roll. Han har skrivit D-uppsatsen *Svenska kyrkans folkreligiösa funktion i anslutning till Estoniakatastrofen*, i vilken han undersöker Svenska kyrkans roll och funktion som folkkyrka under hanteringen av Estoniakatastrofen. Han kommer bland annat fram till att Estonias förlisning hos majoriteten av svenskarna satte igång en kris- och sorgereaktion som liknar den känsla många upplever vid en nära anhörigs oväntade bortgång.⁷ Det gällde även för dem som saknade relation till någon som omkom i katastrofen. Dessutom kommer han fram till att massmedia fick en erkännande roll beträffande människors olika reaktioner - både religiösa och sekulära - genom att reflektera den sorg som många upplevde (både med och utan koppling till kyrkan), och som andra kände igen sig i. Media legitimerade även Svenska kyrkans stöttande samhällsfunktion.⁸

Pettersson var även samordnare för den på Svenska kyrkans uppdrag utförda rapporten *Svenska kyrkan och Estonia-katastrofen*. Den pekar på vikten av att arbeta med krisberedskap på flera plan, men främst på församlingsnivå eftersom det är där majoriteten av det praktiska arbetet sker när kriser inträffar. Kyrkorummen har stor betydelse för allmänheten och det är därmed viktigt att de är öppna, samt att man har kompetent personal på plats som kan möta de behov som uppstår vid en kris. Rapporten belyser även medias roll som informations-spridare och värdet av att inkludera en plan kring mediahantering i beredskapsarbetet.⁹

Religionssociologen Lars Ahlin har skrivit rapporten *Pastoraten och Estoniakatastrofen*, i vilken han undersöker vad man inom Svenska kyrkan gjorde på pastoratsnivå i samband med Estonias förlisning. Församlingarna inom pastoraten hade olika sätt att hantera krisen på, men generellt kan sägas att de engagerade sig genom att hålla minnesgudstjänster, ha kyrkorna öppna för enskilda andakter och samtal, samt erbjuda ljuständning och annat socialt stöd i krisgrupper.¹⁰

Religionssociologen Göran Gustafsson har skrivit rapporten *Svenska folket, Estonia och religionen*. Den bygger på en SIFO-undersökning och redovisar i vilken mån befolkningen använde sig av

⁷ Pettersson 1995, s. 484

⁸ Pettersson 1995 (otr.), s. 7

⁹ *Svenska kyrkan och Estonia-katastrofen*, s. 19, 21

¹⁰ Ahlin 1995, s. 58-61

Svenska kyrkan i samband med Estoniakatastrofen, vilken syn de har på religiösa samfund i samband med hanteringen av förlisningen, samt på vilket sätt de värderar insatserna som Svenska kyrkan gjorde efter krisen. Undersökningen hade 2 002 svarande, varav vissa hade en personlig och andra en något mer avlägsen koppling till förlisningen. I resultaten kan man bland annat utläsa att ca 25 % av svenskarna ”gjorde något” med religiös anknytning i samband med Estoniakatastrofen; de flesta tände ett ljus antingen i hemmet eller i en kyrka och/eller deltog i någon form av gudstjänst.¹¹ Ett annat resultat är att många som utförde en religiös handling i samband med förlisningen fick en mer positiv syn på Svenska kyrkans roll som samhällsaktör (både i krissituationer och normalfall) än dem som varken tände ljus eller medverkade i någon gudstjänst, oavsett vilken relation man hade till Svenska kyrkan före katastrofen. Rapporten ger en detaljerad bild över hur Svenska kyrkans agerande mottogs av allmänheten, samt att en stor del av befolkningen ansåg att kyrkan kan fylla en viktig samhällsfunktion, även för människor som inte bekänner sig till någon speciell konfession.¹²

Utifrån ovanstående sammanställning av forskningsläget kan det konstateras att samhällskatastrofers inverkan på religiösa samfund är ett outforskat område. Som tidigare nämnts finns det främst religionssociologiska studier som granskar kyrkors roll som samhällsaktörer vid kriser. Eftersom den här uppsatsens kyrkovetenskapliga perspektiv inte tidigare behandlats, kommer den att fylla en rådande kunskapslucka och bidra till ny kunskap genom att kartlägga hur Svenska kyrkan kan påverkas av kriser som drabbar stora delar av det svenska samhället.

Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är således att ta reda på hur Svenska kyrkan på nationell nivå ser på sin roll som en av många samhällsaktörer vid nationella kriser, och hur samhällskatastrofer rent konkret kan komma att förändra den synen. Fallet Estoniakatastrofen används för att undersöka dess inverkan på Svenska kyrkans nationella arbete med såväl förebyggande krisplaner som faktiska insatser vid katastrofer.

För att uppfylla uppsatsens syfte kommer följande frågeställning söka besvaras:

I vilken utsträckning har Estoniakatastrofen påverkat Svenska kyrkans nationella krisberedskap?

Material

Lagen om kyrklig beredskap från 1981 kommer utgöra startpunkten för Svenska kyrkans krisberedskap i den här uppsatsen. Det var nämligen den som Svenska kyrkan hade att utgå ifrån när den fick i uppdrag av staten att själv ansvara för sin krisberedskap, och därmed inledde

¹¹ Gustafsson 1995, s. 13

¹² Gustafsson 1995, s. 38-39

arbetet med den första egna beredskapshandboken.¹³ Uppsatsen kommer även behandla annan relevant lagstiftning. Den första handboken från 1996 innehåller för uppsatsen relevant information om hur Svenska kyrkan på nationell nivå såg på sitt ansvar som samhällsaktör, vilka resurser man fogade över, vad man prioriterade vid en samhällskris cirka två år efter Estoniakatastrofen samt hur man såg på olika typer av kriser. Den och de efterkommande handböckerna är menade att fungera som inspiration till församlingarnas eget beredskapsarbete, vilket innebär att den information man kan utläsa är mer teoretisk än praktisk.

Kyrkolagen från 1992 kommer att jämföras med 1999 års Kyrkoordning för Svenska kyrkan, för att ta reda på om synen på Svenska kyrkans beredskap förändrades på något sätt under perioden före och strax efter Estonias förlisning.¹⁴

Svenska kyrkans centralstyrelse (nuvarande kyrkostyrelsen) beställde rapporten *Mediabiliden av kyrkan i samband med Estonias förlisning: De två första veckorna efter katastrofen* av företaget Imedia AB för att sammanställa hur Svenska kyrkans krisberedskap återgavs i media efter förlisningen.¹⁵ I rapporten framkommer detaljer kring mediabiliden av hur Svenska kyrkan agerade, vilket gör den till en relevant källa för den här uppsatsen.

Det förekommer en del andra rapporter, utvärderingar och tidningsartiklar som behandlar de olika samhällsaktörernas agerade vid Estoniakatastrofen. I den här uppsatsen kommer fakta särskilt hämtas från dokument såsom *En granskning av Estoniakatastrofen och dess följder* från Statens offentliga utredningar¹⁶ och Socialstyrelsens *Estoniakatastrofen: M/S Estonias förlisning i Östersjön den 28 september 1994*,¹⁷ eftersom de behandlar Svenska kyrkans roll och agerande i samband med förlisningen. De bidrar även med ett utifrånperspektiv då de inte är utförda av ett trossamfund.

När Estoniakatastrofen behandlas kan somliga dokument ses som oundvikliga att kommentera. Ett exempel är den internationella haverikommissionens slutrapport *Ro-ro passagerarfärjan MS Estonias förlisning i Östersjön den 28 september 1994*, som bland annat syftar till att ge en detaljerad förklaring till hur förlisningen kunde ske.¹⁸ I den här uppsatsen kommer rapporten dock inte inkluderas, eftersom den varken behandlar Svenska kyrkans roll eller Estoniakatastrofens inverkan på kyrkans krisarbete. Det källmaterial som behandlas har det gemensamt att dokumenten på olika sätt behandlar Svenska kyrkan och dess krishantering, även om det inte alltid är deras huvudsyfte.

¹³ SFS (1981:1216) Lag om kyrklig beredskap; *Handbok i kyrklig beredskap*, 1996

¹⁴ SFS (1992:300) Kyrkolag; *Kyrkoordning för Svenska kyrkan*, 1999

¹⁵ *Mediabiliden av kyrkan i samband med Estonias förlisning. De två första veckorna efter katastrofen*, 1994 (otr.)

¹⁶ SOU 1998:132

¹⁷ *Estoniakatastrofen: M/S Estonias förlisning i Östersjön den 28 september 1994*

¹⁸ *Ro-ro passagerarfärjan MS Estonias förlisning i Östersjön den 28 september 1994*, 1998

Metod

Svenska kyrkan har idag en omfattande krisberedskap, både vad gäller nationella och internationella händelser. Det hade varit intressant att undersöka i vilken mån Svenska kyrkans beredskap har påverkats av flera stora samhällskriser, som exempelvis bussolyckan i Måbødalen 1988, diskoteksbranden i Göteborg 1998 och Tsunamikatastrofen 2004. Sådana studier kan bidra med viktig kunskap kring både Svenska kyrkans sätt att agera vid samhällskatastrofer och dess självförståelse som agerande samhällsaktör. De bidrar dessutom med olika perspektiv: en uppsats med Tsunamin som fallstudie kan exempelvis lära om hur Svenska kyrkan hanterar katastrofer som sker långt utanför rikets gränser medan många anhängare är kvar i Sverige, och en studie som behandlar bussolyckan i Norge skulle kunna bidra med kunskap om hur kyrkan arbetar med beredskap kring lägerverksamhet och resor. I den här uppsatsen används Estoniakatastrofen som fallstudie av flera anledningar. De främsta är att förlisningen av många ses som den värsta samhällskatastrofen i modern fredstid, att människor från många olika delar av Sverige drabbades, samt att i stort sett alla svenskar känner till Estoniakatastrofen, även om de inte är direkt berörda av den.

Ett lämpligt tillvägagångssätt för att ta reda på hur Svenska kyrkan påverkas av nationella kriser är att studera hur olika församlingar arbetar under dem, ser på sin roll som katastrofhanterande samhällsaktör och framför allt hur de följer upp arbetet efteråt. Ett problem med det är dock att ett sådant material hade varit alltför omfattande för en uppsats på C-nivå. Man skulle även kunna undersöka de olika stiftens arbete kring diverse katastrofer. I ett tidigt skede var tanken att den här uppsatsen skulle inrikta sig på Stockholms stifts arbete med och efter Estoniakatastrofen. Det visade sig dock att det tillgängliga materialet var alltför begränsat för en sådan studie, eftersom de flesta dokument som publicerats kring Svenska kyrkan och Estoniakatastrofen arbetats fram på nationell nivå. För att uppsatsen inte ska bli alltför omfattande, och för att frågeställningen ska kunna besvaras, kommer fokus därmed i det följande ligga på de dokument som finns tillgängliga rörande Svenska kyrkans nationella kris- och katastrofärbete.

Uppsatsen behandlar främst tiden från 1994 då Estonia förläste fram till 2007 då *Svenska kyrkans handbok i krisberedskap* publicerades. Ett antal lagar som trädde i kraft före 1994 kommer också att behandlas, eftersom de var gällande under tiden för förlisningen och arbetet med den första beredskapshandboken.

Uppsatsen ämnar besvara frågeställningen genom att undersöka de dokument som fanns kring Svenska kyrkans krisberedskap *före* Estonias förlisning, skildra hur Svenska kyrkan agerade *under* katastrofdygnet och granska relevanta dokument som publicerades kring Svenska kyrkans krisberedskap en tid *efter* katastrofen.

Teori

I materialet som uppsatsen behandlar förekommer några centrala termer som behöver definieras. Framförallt kan begreppet *kris* innebära många olika saker. I vardagligt tal kan den innebära allt från ett personligt (psykologiskt) trauma som man saknar redskap för att hantera, såsom en skilsmässa, sjukdom eller en närståendes död, till samhällskatastrofer som drabbar många, exempelvis ett terroråd eller en förlisning av ett fartyg med många passagerare.¹⁹

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB, tidigare Krisberedskapsmyndigheten) förklarar en kris som ”något som hotar grundläggande funktioner och värden i samhället. Det kan handla om att väldigt många människor drabbas, eller att en händelse får så stora konsekvenser att samhället inte fungerar som det ska”.²⁰

Försvarshögskolan i Stockholm (FHS), som har en särskild inriktning på krishantering, använder sig både inom statsvetenskaplig forskning och utbildning av följande krisdefinition: ”a serious threat to the basic structures or the fundamental values and norms of a social system which – under time pressure and highly uncertain circumstances – necessitates making crucial decisions”.²¹ Man menar att ett sådant system exempelvis kan vara en kommun eller en organisation.²²

I Svenska kyrkans första beredskapshandbok bestäms inte krisbegreppet, men i den nu rådande definieras det som ”en händelse som ofta sker oväntat, kännetecknas av osäkerhet, drabbar många människor och i vissa fall även stora delar av samhället”, och som ”samlingsbeteckning på en större, allvarlig händelse eller annat läge som innebär att verksamhetens organisation för krishantering aktiveras”.²³

Både MSB, FHS och Svenska kyrkan fokuserar på sådant som rör många människor eller hela samhället. Fördelen med att ha med personliga upplevelser i begreppet är att man inkluderar den psykiska påfrestning som många upplever i en kollektiv kris. I den här uppsatsen kommer definitionen dock anta en mer kollektiv karaktär, eftersom syftet inte är att ta reda på hur människor upplever kriser, utan att undersöka hur Svenska kyrkan som organisation kan komma att påverkas av dem.

Begreppen *kris* och *katastrof* används i stort sett synonymt i källmaterialet och kommer i viss mån även göra det i analyspråket. Dock kommer kris användas i större utsträckning än katastrof, eftersom en kris även kan inbegripa händelser som inte nödvändigtvis klassas som en stor samhällskatastrof.

Med begreppet *nationell* menas i analyspråket såväl området inom Sveriges geografiska gränser som det luftrum och hav som angränsar till dem. När begreppet används tillsammans med

¹⁹ Engström & Marklund 1989-1996, s. 415

²⁰ *Krisberedskap – så funkar det: att förbereda sig på det värsta...*, 2006, s. 3

²¹ Devereil 2012, s. 4; Rosenthal et al 1989, s. 10

²² Devereil 2012, s. 4

²³ *Svenska kyrkans handbok i krisberedskap*, 2007, s. 6-7

Svenska kyrkan innebär det exempelvis de dokument, policyer och föreskrifter som tagits fram centralt och som gäller för samtliga delar av Svenska kyrkan.

Disposition

För att besvara frågeställningen kommer materialet behandlas kronologiskt. I kapitel ett kartläggs vilka lagar och eventuella svenskkyrkliga beredskapsdokument som var gällande när Estonia förläste. Detta görs för att skapa en övergripande bild över hur ansvarsfördelningen för Svenska kyrkans krisberedskap såg ut i början av uppsatsens tidsramar.

I kapitel två sammanställs Svenska kyrkans agerande på de olika nivåerna under de första krisdygnen. Kapitel ett och två bör ses delvis som en bakgrund till kapitel tre, men även som en del av analysen då de utgör en grund för undersökningen kring hur beredskapen har förändrats över tid.

Kapitel tre är uppsatsens huvudkapitel. Där presenteras relevanta dokument som publicerats efter Estoniakatastrofen fram till 2007. Något undantag görs för att påvisa en förändring över tid.

I kapitel fyra sammanfattas resultaten och frågeställningen besvaras. Uppsatsens olika delar skapar tillsammans en helhetsbild och möjliggör den översikt som krävs för att ta reda på i vilken utsträckning Estoniakatastrofen har påverkat Svenska kyrkans nationella krisberedskap.

Kapitel 1. Svenska kyrkans krisberedskap före Estoniakatastrofen

Genom uppsatsens analysdel (kapitel ett till tre) framställs hur Svenska kyrkans beredskap såg ut före, under och efter Estoniakatastrofen. I det här kapitlet kartläggs vilka lagar och föreskrifter som Svenska kyrkan hade att följa vid tiden för Estonias förlisning, alltså vilka förutsättningar som fanns *före* katastrofen.

Lagstiftning på Svenska kyrkans område

Lagen om kyrklig beredskap antogs 1981. Den reglerar vad Svenska kyrkan ska göra i sitt beredskapsarbete inför, och i händelse av, krigsrelaterade händelser som drabbar samhället. Församlingarnas skyldigheter består främst i att planera och skapa förutsättningar för att kunna bedriva verksamhet även under en höjd beredskap. Varje församling ska ha en genomtänkt plan, men det är upp till domkapitlet i varje stift att fatta beslut huruvida de anser det nödvändigt att församlingarna ska ha ett genomarbetat beredskapsdokument. Ansvar för beredskapen ligger alltså främst hos församlingarna, men i viss mån även på stiftet. I lagtexten framgår även att Svenska kyrkan ska samarbeta med andra kristna samfund när de tillsammans med den borgerliga kommunen gör upp kris- och beredskapsplaner.²⁴

Det är uppseendeväckande att krisbegreppet i lagen om kyrklig beredskap konsekvent används synonymt med krigsrelaterade händelser, med ord som *fredstid*, *krigsskada* och *krigsfara*.²⁵ Ingenstans i lagen står det någonting om diakonala insatser vid katastrofer i klass med Estonias förlisning. Det är även intressant att höjd beredskap framställs som något som endast intas vid krig eller krigshot, och inte vid stora olyckor som drabbar många medborgare i fredstid.²⁶

Kulturmiljölagen från 1988 behandlar Svenska kyrkans ansvar att planera så att den under höjd beredskap kan förvalta och vårda kyrkliga kulturminnen.²⁷ Eftersom begreppet höjd beredskap används kring krigsrelaterade händelser är det rimligt att anta att lagen syftar till att Svenska kyrkan i möjligaste mån ska skydda sina kyrkor, kapell och andra byggnader från skador som kan uppstå i krig.

Enligt begravningslagen som antogs 1990 är det Svenska kyrkans uppgift, i de fall kyrkan är huvudman för begravningsverksamheten, att planera så att man i händelse av höjd beredskap är redo att begrava många människor under en kort tidsperiod.²⁸ Till det kan räknas att Svenska kyrkan ser till att ha tillräckligt många och stora kyrkogårdar, lämplig utrustning och personal så att den har kapacitet att genomföra sitt uppdrag även under svåra förhållanden.

²⁴ SFS (1981:1216) Lag om kyrklig beredskap, 2-5 §

²⁵ SFS (1981:1216) Lag om kyrklig beredskap, 2 §, 7 §

²⁶ SFS (1981:1216) Lag om kyrklig beredskap, 2 §, 7-8 §

²⁷ SFS (1988:950) Kulturmiljölagen, 4 kap. 15 a §

²⁸ SFS (1990:1144) Begravningslag, 8 kap. 3 §

I kyrkolagen från 1992 berörs varken begrepp som kris, katastrof, beredskap eller liknande. Det enda som rör beredskap i lagtexten är en hänvisning till lagen om förfarandet hos kommunerna, förvaltningsmyndigheterna och domstolarna under krig eller krigsfara m.m.²⁹ Den vänder sig till flera samhällsorgan, bland vilka Svenska kyrkan är ett, men innehåller inga föreskrifter som riktas särskilt till kyrkan.

Det är anmärkningsvärt att ingen del av den lagstiftning som reglerar Svenska kyrkans krisberedskap före Estoniakatastrofen nämner något om samhällskriser i fredstid. Samtliga lagar berör endast krigsrelaterad beredskap.

Staten överlämnar ansvaret till Svenska kyrkan

1993 fattade regeringen beslut om att ansvaret för Svenska kyrkans krisberedskap skulle flyttas från staten till Svenska kyrkan. Vid den tiden hade Svenska kyrkan på nationell nivå ingen egen utarbetad krisplan, utan lydde enbart under staten i händelse av krig och skulle då även samarbeta med de borgerliga kommunerna.³⁰ Regeringen gav i uppdrag åt Centralstyrelsen (nuvarande Kyrkostyrelsen), som då var en statlig myndighet, att samordna och leda Svenska kyrkans beredskap.

Centralstyrelsen tillsatte en arbetsgrupp för krisberedskap, som leddes av kyrkojuristen Anders Karlberg. Gruppen fick till uppgift att på nationell nivå utarbeta en handbok i kyrklig beredskap som skulle ligga till grund för stiftens och församlingarnas egna krisplaner. Handboken utkom 1996.³¹

Sammanfattning och resultat

Före Estonias förlisning fanns ett antal lagar som reglerade hur Svenska kyrkan skulle arbeta med sin beredskap. De för uppsatsen relevanta lagarna är lagen om kyrklig beredskap, kulturmiljölagen, begravningslagen, kyrkolagen samt lagen om förfarande hos kommunerna, förvaltningsmyndigheterna och domstolarna under krig eller krigsfara m.m. Dessa lagar föreskriver att Svenska kyrkan ska vara beredd på att bedriva verksamhet under en höjd samhällsberedskap, alltså under krig och krigshot. Svenska kyrkan ska främst planera för att ta hand om sina byggnader och se till att många döda människor kan begravas snabbt. Den ska dessutom finnas till hands för personer som behöver stöd. Ingenstans i lagarna står det något om kyrkans eventuella diakonala insats i samband med samhällskriser i fredstid, utan alla förberedelser är kopplade till krigssituationer. Svenska kyrkan hade också ansvaret för koordinering med andra kristna samfund i händelse av krig.

²⁹ SFS (1988:97) Lag om förfarandet hos kommunerna, förvaltningsmyndigheterna och domstolarna under krig eller krigsfara m.m.

³⁰ SFS (1981:1216) Lag om kyrklig beredskap, 3 §

³¹ *Handbok i kyrklig beredskap*, 1996, s. 2

1994 höll Svenska kyrkan, på uppdrag av regeringen, på att arbeta fram den första handboken i kyrklig beredskap på nationell nivå. Arbetet var i sin inledande fas när Estonia förläste, och var rimligtvis precis som tidigare endast inriktat på krigsförberedelser. Före Estoniakatastrofen hade Svenska kyrkan alltså ingen egen beredskap för hanteringen av samhällskriser i fredstid.

Kapitel 2. Svenska kyrkans krisagerande under Estoniakatastrofen

I det här kapitlet sammanfattas Svenska kyrkans agerande på olika nivåer *under* Estoniakatastrofen. Sammanställningen ger en överblick över hur olika kyrkliga representanter handlade och på vilket mandat de gjorde det, exempelvis huruvida de följde församlingars krisplaner eller agerade på eget bevåg. Kapitlet bidrar därmed med material till kommande slutsatser.

Nationell nivå

Ärkebiskop Gunnar Weman blev kontaktad av statsminister Carl Bildt på förmiddagen av olycksdygnet. Bildt ville veta hur Weman resonerade i frågor rörande tröst, Svenska kyrkans roll i krishantering och olika offentliga yttranden.³² Vid den här tiden fanns det ingen kyrklig beredskap för annat än krigsrelaterade händelser, så Weman tvingades svara och agera utifrån vad han själv fann lämpligt.

Efter samtalet med statsministern talade Weman med ett stort antal journalister som ville förmedla ärkebiskopens bild av katastrofen i massmedia. Weman var sparsam i sina kommentarer, men i en Ekot-sändning uppmanade han församlingarna runt om i landet att hålla kyrkorna öppna för samtal, ljusständning, bön och gudstjänster.³³ Samma dag skickade Weman ut förslag på en bön att använda vid söndagens gudstjänster till biskoparna. Han föreslog även att de skulle pålysa tacksägelseeringningar runtom i stiftet.³⁴

I en intervju i Expressen värdjade Weman om att man skulle bärga Estonia. Han menade att det är viktigt att få begrava sina anhöriga och ha en grav att gå till.³⁵ Uttalandet uppskattades av många men har även kritiserats då det, tillsammans med andras yttranden, ledde till falska förhoppningar om att få hem de döda.

Under en nationell sorggudstjänst som hölls i Storkyrkan den 2 oktober 1994, höll Weman en betraktelse som utgick ifrån Romarbrevet 8:38-39. Han talade om sorg, saknad, den kämpande tron, en omhändertagande gud, död, liv, hopp och samhörighet.³⁶

Den 2 oktober hölls även andra sorggudstjänster runt om i landet. Man hedrade dessutom offren med en tyst minut och en själaringning klockan 12:00.³⁷

Ärkebiskopen skickade även ett brev till de omkomnas anhöriga. I brevet uttrycks en stark medkänsla och en vilja att hjälpa de sörjande framåt efter tragedin. De bjöds in till en välsignelsegudstjänst som skulle ske vid förlisningsplatsen samma månad.³⁸

³² SOU 1998:132, s. 43-44

³³ *Mediabilden av kyrkan i samband med Estonias förlisning*, 1994 (otr.), s. 10; *Beredskap i Svenska kyrkan efter färjekatastrof*, 1994, s. 1

³⁴ Weman, *Till biskoparna*, 1994 (otr.); *Beredskap i Svenska kyrkan efter färjekatastrof*, s. 1

³⁵ SOU 1998:132, s. 43

³⁶ Weman, *Gudstjänst i Storkyrkan*, 1994 (otr.), s. 1-2

³⁷ SOU 1998:132, s. 50

Stiftsnivå

Estonia var på väg till Värtahamnen som ligger i Stockholms stift. Därför har rapporter och massmedia främst beskrivit hur man hanterade krisen där.

Stockholms stifts biskop Henrik Svenungsson insåg tidigt allvaret i Estoniakatastrofen och bildade en ”ad hoc-grupp” som fick till uppgift att koordinera stiftets olika hjälpinsatser. Gruppen fick stort ansvar att prioritera, planera och genomföra åtgärder, eftersom det inte fanns någon beredskapsplan att utgå ifrån.³⁹ De agerade utifrån egna instinkter och tidigare personliga erfarenheter. Det beslutades tidigt att biskopen skulle uppmana stiftets samtliga församlingar att hålla kyrkorna öppna och efter bästa förmåga ta hand om de människor som skulle komma att söka sig dit.⁴⁰ De följde alltså ärkebiskopens önskan.

Domprost Caroline Krook följde direktiven genom att tillsammans med representanter från Svenska kyrkans nationella nivå planera en sorg gudstjänst som hölls i Storkyrkan den 2 oktober 1994. Man bad för de överlevande, dem som förlorat anhöriga och alla som bidrog i krisarbetet.⁴¹ I gudstjänsten, som direktsändes i TV, deltog bland andra överlevande, anhöriga, statliga representanter, kyrkliga företrädare och kungaparet.⁴² Det må vara den mest kända ceremonin i samband med Estoniakatastrofen, men även runt om i landet hölls ett stort antal gudstjänster för att hedra offren.⁴³

Gudstjänsten i Storkyrkan beskrivs i en statlig rapport som värdig med många starka inslag, men i efterhand har man kunnat peka på vissa förbättringsmöjligheter. Det kom väldigt många människor till kyrkan, så många att inte alla fick plats. Dessutom var några i chock och stämningen upplevdes som dramatisk och kaotisk. Utöver det har gudstjänsten fått kritik för att den upplevdes som alltför officiell då den tycktes vara en gudstjänst för, snarare än med, de anhöriga.⁴⁴ Kritiken pekar på vikten av att ha en beredskap, vilket man alltså inte hade för den här typen av kriser. Att allmänheten var orolig samt att Svenska kyrkan kunde ha valt en större lokal och/eller utformat gudstjänsten med en tydligare personlig prägel för de drabbade, tyder på att varken det svenska folket eller Svenska kyrkan var vana vid den här typen av samhällskriser vid tiden för Estonias förlisning.

I en kort utvärdering av stiftets agerande framkommer det att journalister ställde höga krav på stiftet att samla och dela med sig av den tillgängliga informationen,⁴⁵ något som de anställda på stiftkansliet verkar ha varit ovana vid.

³⁸ Weman, *Till de anhöriga efter Estonias förlisning* (otr.), s. 1-2

³⁹ *Utvärdering och analys efter Estonia-katastrofen*, s. 1-2

⁴⁰ SOU 1998:132, s. 44

⁴¹ *Nationell sorg gudstjänst med anledning av färjekatastrofen på Östersjön den 28 september 1994* (otr.)

⁴² SOU 1998:132, s. 44, 50-51

⁴³ *Efter Estonia: rapport*, 1997; SOU 1998:132, s. 42, 50, 52, 77

⁴⁴ SOU 1998:132, s. 50-52

⁴⁵ *Utvärdering och analys efter Estonia-katastrofen*, s. 1

Församlingsnivå

Att finnas till hands för sina medmänniskor kan ses som varje kristen människas uppgift, men vid tiden för Estoniakatastrofen var det få församlingar som hade en plan för hur man skulle agera vid en omfattande samhällskris.

Oscars och Engelbrekts församling

Estlineterminalen, dit Estonia förväntades anlända, är en del av Oscars församlings geografiska område. Stockholms stifts beredskapshandläggare Göran Pettersson tog därför kontakt med komminister Lena Gutberg som arbetade i församlingen så snart han insåg allvaret i krisen. Gutberg åkte till Värtahamnen tidigt på morgonen tillsammans med sin kollega komminister Eilert Gabrielsson och komminister Lillemor Hogendahl som arbetade i Engelbrekts församling.⁴⁶ De var ovetande om vilka arbetsuppgifter som väntade dem i hamnen, eftersom det inte fanns någon beredskap för en kris av den här omfattningen, men åkte dit med intentionen att hjälpa till där det behövdes.⁴⁷

Medan prästerna bistod terminalpersonalen med telefonbemanning och samtal med anhöriga, samlade andra medarbetare från församlingarna in mat och dryck och delade ut åt oroliga människor som samlats i terminalen. Församlingsmedarbetarna försökte trösta anhöriga som saknade information om sina närstående och finnas till som ett medmänskligt stöd. Gutberg utsågs som operativ ledare och satte även frivilliga själavårdare, som inte kom från Oscars eller Engelbrekts församling, i arbete.⁴⁸

Församlingar med många drabbade

Ombord på Estonia fanns människor från många olika delar av Sverige. I riksdagens rapport räknas, förutom Stockholm, exempelvis Uppsala, Norrköping, Borlänge, Lindesberg och Vilhelmina upp som de hårdast drabbade städerna. Ett stort antal församlingar hörsammade ärkebiskopens vädjan om att hålla kyrkorna öppna och hjälpa anhöriga i deras svåra tid.⁴⁹ Församlingar med många drabbade hjälpte till i krisarbetet genom att bistå kommunerna med lokaler och personal – både präster, diakoner och andra medarbetare.⁵⁰ Nedan följer några exempel på insatser som församlingarna gjorde.

⁴⁶ SOU 1998:132, s. 44

⁴⁷ *Utvärdering och analys efter Estonia-katastrofen*, s. 2

⁴⁸ SOU 1998:132, s. 44

⁴⁹ Bäckström et al 2004, s. 82

⁵⁰ Pettersson, *Svenska kyrkans folkreligiösa funktion i anslutning till Estoniakatastrofen*, 1995, s. 39; SOU 1998:132, s. 37-43, 52

I Uppsala användes Gottsunda kyrka som kriscentrum med hjälp via telefon och mottagande av anhöriga som sökte information och psykosocialt stöd. Centret hade öppet hela dagen och natten.⁵¹ Man höll även ett antal andakter för och med dem som kommit dit.⁵²

Det främsta kyrkliga stödet i Norrköping bestod av samtal och själavård med präster. De arbetade tillsammans med den kommunala krisledningen i stadshuset. Kyrkan öppnade även en egen telefonjour för informationsspridning till oroliga anhöriga.⁵³

I Borlänge fick Svenska kyrkan och församlingshemmet Jakobsgården en central roll. Där upprättades ett kriscentrum med telefonlinjer och personligt mottagande av anhöriga. Även polisen hänvisade människor dit. Man använde media för att sprida information om att församlingshemmet var tillgängligt och vilka telefonnummer anhöriga kunde ringa för att få hjälp. I församlingshemmet fanns präster, kuratorer och annan personal tillgänglig för samtal. Poliserna arbetade med informationsinsamling i Svenska kyrkans lokaler och man höll regelbundna informationsträffar för både anhöriga och media.⁵⁴

Kyrkoherden Orvar Homann i Lindesberg bildade en stödgruppsorganisation tillsammans med sina kollegor. De mottog oroliga människor i församlingens lokaler och besökte anhörigas arbetsplatser. Även här använde man media för informationsspridning. Homann, som blev ansvarig för krisarbetet, beskrev situationen som ”kaotisk och pressande”, och menade att en kris- och beredskapsplan hade underlättat arbetet avsevärt. En sådan beredskap fanns alltså inte.⁵⁵

I Vilhelmina bad personalen i en drabbad gymnasieskola församlingens kyrkoherde om hjälp med att hantera krisen. Skolans lärare och elever samt andra anhöriga samlades i kyrkan och tog del av den knapphändiga information som fanns tillgänglig. Kurator Michael Semelius kallades till platsen för att stödja personalen. Precis som kyrkoherden i Lindesberg upplevde Semelius stämningen som kaotisk. Man skapade ett kriscentrum med företrädare från Svenska kyrkan och de andra samhällsorganen i församlingens lokaler. Där fanns bland annat präster, diakoner och psykologer på plats för de anhöriga. Polisen lämnade information till de drabbade i Svenska kyrkans lokaler, men man höll journalister borta från platsen. På kvällen höll man en förbönsgudstjänst.⁵⁶

⁵¹ SOU 1998:132, s. 40

⁵² SOU 1998:132, s. 41

⁵³ SOU 1998:132, s. 39-40

⁵⁴ SOU 1998:132, s. 37; SOU 1999:48, s. 186

⁵⁵ SOU 1998:132, s. 38

⁵⁶ SOU 1998:132, s. 42

Övriga präster och diakonipersonal i Värtahamnen

Utöver prästerna från Oscars och Engelbrekts församling samlades ett trettiotal präster och diverse diakonipersonal vid Estlineterminalen några timmar efter Estonias förlisning. De blev, till skillnad från Gutberg, inte kallade till platsen utan åkte dit på eget bevåg.⁵⁷

Gutberg ledde Svenska kyrkans arbete i terminalen och satte även de frivilliga medarbetarna i arbete. De främsta uppgifterna blev att samtala med och finnas som ett psykosocialt stöd för oroliga anhöriga samt att dela ut mat. De hjälpte även till med att bemanna telefonerna och fanns tillgängliga för anhöriga under bussturer till Hotell Ariadne, där de anhöriga samlades senare på eftermiddagen.⁵⁸

Faktumet att de valde att ta sig till Värtahamnen utan att ha blivit dikt kallade är anmärkningsvärt, då de inte följde någon utarbetad krisplan utan agerade efter vad de själva ansåg lämpligt. Att det var flera, och inte bara några enstaka, präster och diakoner som åkte till terminalen antyder även att dessa var benägna att inkludera hjälpanDET av människor i kris som en del i uppdraget att vara präst eller diakon. Detta trots att det alltså inte fanns någon beredskapsplan för det.

I präst- och diakonvigningen lovar kandidaterna delvis att ”utöva [ämbetet] så, att Gud blir ärad, kyrkan uppbyggd och Guds vilja förverkligad i världen”.⁵⁹ De lovar även att ”leva så bland människor, att [de] blir vittnen om Guds kärlek och om försoningens hemlighet”.⁶⁰ Diakoner lovar också att ”stå fasta i kyrkans tro, hjälpa dem som behöver [deras] tjänst och stå på de förtrycktas sida”.⁶¹ De präster och diakoner som frivilligt hjälpte till i terminalen kan rimligtvis ha motiverat sitt agerande utifrån sina vigningslöften.

Sammanfattning och resultat

Ärkebiskopen agerade utifrån sitt mandat, men hade ingen krisplan för nationella kriser i fredstid att utgå ifrån. Han gav råd och försökte stötta stiftet och församlingarna genom att föreslå att de skulle hålla kyrkorna öppna, samtala med anhöriga, låta människor tända ljus och att man skulle be för de drabbade i olika gudstjänster. Han formulerade även ett förslag på en bön till söndagens gudstjänster och föreslog att man skulle ha tacksägelseeringningar i hela landet, vilket man också hade. Ärkebiskopen var noga med att poängtera att det han bidrog med var just förslag och att församlingarna själva skulle agera såsom de fann lämpligt.

Media vände sig till ärkebiskopen som Svenska kyrkans representant och legitimerade därmed Svenska kyrkans roll som betydande samhällsaktör vid en nationell kris. Weman har kritiserats för

⁵⁷ SOU 1998:132, s. 44

⁵⁸ SoS-rapport 1997:15, s. 14, 77; SOU 1998:132, s. 44

⁵⁹ *Den svenska kyrkohandboken del 2*, 1988, s. 22

⁶⁰ *Den svenska kyrkohandboken del 2*, 1988, s. 23

⁶¹ *Den svenska kyrkohandboken del 2*, 1988, s. 33

ett uttalande han gjorde i en av kvällstidningarna. Han uppmanade till en bärgning av Estonia – ett yttrande som många fann trösterikt men som för andra ledde till falska förhoppningar. Ärkebiskopen skickade också ett brev till de drabbade familjerna. Han uttryckte stor empati och ödmjukhet inför olika sätt att hantera krisen på och gav sitt stöd åt de sörjande.

Precis som ärkebiskopen var Stockholms stifts biskop noga med att agera utifrån sitt mandat och ge råd men låta församlingarna hantera krisen som de ansåg bäst. Han bildade tidigt en grupp som samordnade stiftets hjälpinsatser – en grupp som agerade utifrån erfarenheter eftersom det inte heller på stiftsnivå fanns någon beredskap för kriser i fredstid. Domprosten förberedde och ledde tillsammans med övriga representanter en nationell sorgedienstjänst i Storkyrkan några dagar efter förlisningen. Gudstjänsten uppskattades av många som en plats att få utlopp för sina känslor, men har också kritiserats för att varit för officiell för sitt ändamål.

Beredskapshandläggaren ringde till en komminister, och inte kyrkoherden, i Oscars församling. Det indikerar en ovana att hantera större kriser på såväl stifts- som församlingsnivå. Stiftet hade inte en åtgärdsplan och församlingen hade inte meddelat stiftet om vilken ordning man skulle kontakta medarbetarna i, eftersom den inte heller hade en beredskapsplan. Man påpekar i en rapport att massmedia ställde höga krav på informationsspridning från stiftets sida.

I Värtahamnen leddes det kyrkliga arbetet av komminister Gutberg från Oscars församling. Hon och andra präster och diakonipersonal som samlats i hamnen hjälptes åt med de uppgifter som presenterades för dem på plats. Det handlade främst om telefonbemanning och att ge de anhöriga i Estlineterminalen psykosocialt och diakonalt stöd i form av mat, dryck och att finnas tillgängliga för samtal samt informationsspridning. Det är intressant att präster och diakonipersonal som inte var anställda i Oscars församling åkte till Värtahamnen, då det tyder på både en vilja att hjälpa människor och en ovetskap kring vem som förväntades göra vad i krisen. Prästers och diakoners vilja att hjälpa drabbade människor kan rimligtvis, utöver en kristen grundsyn, kopplas till de vigningslöften som avges i en präst- och diakonvigning. Trots att det inte fanns någon krisplan verkar flera vigda präster och diakoner ha sett det som sin uppgift att finnas till hands för människor i kris.

På övrig församlingsnivå hölls kyrkor och församlingshem öppna för oroliga och sörjande anhöriga. Man följde ärkebiskopens vädjan genom att skapa kriscentrum och -grupper som hjälpte människor med information och psykosocialt stöd av olika slag. Man höll även tacksägelse- och själaringningar, diverse gudstjänster samt erbjöd samtal och själavård. Krisen prioriterades och församlingarna utförde många diakonala handlingar, trots att det inte fanns några utarbetade krisplaner. Det mest omfattande arbetet skedde i de hårdast drabbade församlingarna. Genomgående är också att församlingarna inte hanterade krisen själva, utan att man samarbetade med polis, kommuner, skolor och andra samhällsaktörer.

Efter genomgången av Svenska kyrkans arbete under krisdygnen på de olika nivåerna, kan det konstateras att Svenska kyrkan hade en signifikant roll som samhällsaktör i hanteringen av

Estoniakatastrofen. Kyrkan samarbetade med övriga drabbade myndigheter och organisationer för att hjälpa de drabbade på många olika sätt. De anhöriga ville ha tydliga besked, vilket Svenska kyrkan gav i den utsträckning den kunde. När det inte fanns någon information att ge kunde församlingarna i alla fall erbjuda mat och dryck, en trygg plats för bön och medmänskligt stöd. Det erbjöds ett enormt diakonalt stöd på Svenska kyrkans olika nivåer, trots att det inte fanns någon kyrklig beredskap för kriser i fredstid.

Kapitel 3. Svenska kyrkans krisberedskap efter Estoniakatastrofen

I det här kapitlet presenteras relevanta dokument kring Svenska kyrkans krishantering som publicerades de närmsta åren *efter* Estoniakatastrofen. Framställningen syftar till att utreda huruvida Svenska kyrkans beredskap fortsatte att handla uteslutande om kriser kopplade till krig, eller om man kan urskilja en förändring i den nationella beredskapen, och om den i sådana fall efter Estonias förlisning även inkluderar samhällskriser i fredstid.

Rapporter, utvärderingar och yttranden beträffande Svenska kyrkans agerande under Estoniakatastrofen

Efter Estoniakatastrofen utfördes ett antal undersökningar kring Svenska kyrkan och Estonia. I uppsatsens inledningskapitel framhölls att Svenska kyrkans centralstyrelse beställde rapporten *Mediabilden av kyrkan i samband med Estonias förlisning*, att Lars Ahlin granskade olika pastorats agerande samt att det genomfördes en SIFO-undersökning med över 2 000 svarande som låg till grund för Göran Gustafssons rapport *Svenska folket, Estonia och religionen*. Med hjälp av resultaten från dessa har Svenska kyrkan kunnat utvärdera sitt agerande på de olika nivåerna och tagit reda på hur svenska folket uppfattat denna kyrka under katastrofdygnen.

Svenska kyrkan har även i andra sammanhang reflekterat över sin roll som hanterare av samhällskriser i fredstid. I rapporten *Svenska kyrkan och Estonia-katastrofen* redovisas såväl externt som internt utvärderingsarbete. Pettersson kommer fram till att Svenska kyrkan behöver skapa en nationell beredskapsplan och att man bör utse en varaktig krisledningsgrupp som ska vara beredd att leda det kyrkliga arbetet vid en större kris.⁶² Faktumet att nämnda resultat presenteras just i en utvärdering av Svenska kyrkans agerande efter Estonias förlisning implicerar att Estoniakatastrofen med största sannolikhet påverkade Svenska kyrkans nationella krisberedskap.

I samma rapport kommer Pettersson även fram till att man bör skapa en beredskapsplan för varje stiftskansli,⁶³ vilket styrks av ett enkätsvar i en annan undersökning, där Pettersson frågar vilka organisatoriska förändringar man planerar att genomföra efter utvärderingen av sin roll i hanteringen av Estoniakatastrofen. På den frågan svarar Stockholms stift: ”vi kommer att påbörja arbetet med att utforma en plan för hur vi skall fungera i katastrofsituationer; vilka som ska vara i beredskap etc.”⁶⁴ Svaret från Stockholms stift påvisar tydligt att samhällskriser påverkar Svenska kyrkans kris- och katastrofberedskap även på stiftsnivå, samt i vilken konkret utsträckning de kan göra det. Tidigare hade Svenska kyrkan (genom lagar och andra myndigheter) även på stiftsnivå endast haft beredskap för kriser som hade med krig att göra, men efter arbetet kring Estonias förlisning insågs behovet av att även ha en tydlig plan för hur man ska agera vid kriser i fredstid.

⁶² Pettersson 1995 (otr.), s. 20

⁶³ Pettersson 1995 (otr.), s. 20

⁶⁴ *Utvärdering och analys efter Estonia-katastrofen*, s. 3

Petterssons resultat visar även att de få församlingar som hade någon typ av beredskapsplan vid tiden för Estonias förlisning hade bättre förutsättningar att hantera krisen, än den majoritet av församlingar som inte hade någon beredskap alls. Han menar därför att alla församlingar bör ha krisplaner (som även inkluderar andra samhällsorgan) och betonar vikten av att också öva på genomförandet av dem.⁶⁵

Staten genomförde en tudelad offentlig utredning av Estoniakatastrofen. Den första delen, *En granskning av Estoniakatastrofen och dess följder*,⁶⁶ utgör grunden för uppsatsens redovisning av Svenska kyrkans händelseförlopp under krisdygnen, eftersom kyrkans centralstyrelse ansåg att rapporten var rättvisande.⁶⁷ I den andra delen, *Lära av Estonia*, kompletteras framställningarna med reflektioner en tid efter katastrofen. Även den här utredningen kommer fram till att Svenska kyrkan behöver utveckla eventuella existerande, eller skapa helt nya, beredskapsplaner för samhällskriser i fredstid – både på riks- stifts- och församlingsnivå. Den kommer även fram till att Svenska kyrkan överlag lyckades väl med krishanteringen och att många människor var nöjda med församlingarnas stödinsatser. Det konstateras också att man bör se till så att informationsspridningen sker obehindrat mellan de olika nivåerna. Dessutom fastställs det, precis som i Petterssons resultat, att det finns behov av en fast krisledningsgrupp. Ytterligare ett resultat är att man menar att kyrkorummen bör hållas öppna för personlig bön i krissituationer, eftersom man under Estoniakatastrofen erfor vilken stor betydelse de sakrala rummen kan ha för människor i kris.⁶⁸ Dessa resultat påvisar tydligt att även staten (som Svenska kyrkan var en del av under tiden för Estonias förlisning) anser att Svenska kyrkans organisation bör påverkas av samhällskriser i fredstid, genom att utveckla beredskapen med hjälp av de erfarenheter den erhöll i samband med krisen.

I ett yttrande över *Lära av Estonia* framhäver Svenska kyrkans centralstyrelse att man efter Estoniakatastrofen sett att det finns ett behov av beredskap för samhällskriser som inte har med krig att göra. Svenska kyrkan meddelar även att den på nationell nivå är villig att vara delaktig i skapandet av dessa planer.⁶⁹ Detta är ett tydligt bevis på att Estoniakatastrofen hade en reell inverkan på Svenska kyrkans nationella krisberedskap.

I senare skrifter om svenckyrklig krishantering kan man uttyda vilken roll Estoniakatastrofen och andra eventuella kriser har haft för Svenska kyrkans beredskap. Före Estonias förlisning hade Svenska kyrkan som bekant endast fokus på praktiska åtaganden i krig eller krigshot, men reflekterade inte kring den diakonala biten av krishanteringen – i alla fall inte i skrift. I *Nya möjligheter: Svenska kyrkans sociala roll i 2000-talets Sverige* från 2009 hävdas emellertid att ”Svenska kyrkans diakonala verksamhet åtnjuter stort förtroende i samhället, kanske främst i samband med

⁶⁵ Pettersson 1995 (otr.), s. 21

⁶⁶ SOU 1998:132

⁶⁷ *Yttrande över SOU 1998:132*, 1998 (otr.), s. 1-6

⁶⁸ SOU 1999:48, s. 70-71, 178-179, 186

⁶⁹ *Yttrande över SOU 1999:48*, 1999 (otr.), s. 2

kriser och katastrofer” och att ”kyrkan finns med som en självklar aktör i människors kris vid stora olyckor och katastrofer”.⁷⁰ Även i en rapport efter Tsunamikatastrofen kan man urskilja att ett skifte ägt rum från att staten överlämnade beredskapsansvaret till Svenska kyrkan, då rapporten pekar på vikten av att från Svenska kyrkans nationella nivå vara noga med att sprida relevant information till berörda församlingar vid en samhällskris i fredstid.⁷¹

Handböcker i kyrklig beredskap

1996 publicerades Svenska kyrkans första nationella beredskapshandbok, *Handbok i kyrklig beredskap*, i syfte att underlätta för varje församlings eget krisberedskapsarbete.⁷²

Handboken utgår bland annat från lagen om kyrklig beredskap och lagen om civilt försvar.⁷³ En avsevärd skillnad mellan lagarna och handboken är att lagarna inte nämner begreppet kris en enda gång, medan handboken gör det upprepade gånger.⁷⁴ Lagarna inriktas uteslutande på krigsrelaterad beredskap; handboken inkluderar stora kriser i fredstid. Utifrån resultaten som presenterats tidigare i kapitlet är det troligtvis inte någon slump att krisbegreppet funnit en plats i handboken. Snarare är det rimligt att anta att hanteringen av Estoniakatastrofen satte spår i Svenska kyrkans beredskapsplan genom att man valde att inkludera andra kriser i handboken, trots att lagarna inte nämner någon sådan beredskap alls. Dessutom bestäms i handboken begreppet kris som såväl krig som olyckor och katastrofer i fredstid.⁷⁵ Inte heller sådana begrepp återfinns i lagarna. Två år efter Estonias förlisning kan man alltså se att Svenska kyrkan breddat beredskapen från att uteslutande handla om krig till att även inkludera diverse samhällskriser i fredstid. Det korta tidsspännat innebär att det finns god anledning att anta att det var just Estoniakatastrofen som fick Svenska kyrkan att inkludera krisbegreppet i handboken.

Handbok i kyrklig beredskap kom ut i en uppdaterad version år 2000. Den hade då anpassats efter nya lagar och det faktum att Svenska kyrkan hade separerats från staten, men handboken behöll samma titel och i princip samma utseende.⁷⁶

2007 kom Svenska kyrkan ut med sin andra beredskapshandbok, *Svenska kyrkans handbok i krisberedskap*.⁷⁷ Den gavs ut i en helt omarbetad version från den ursprungliga. I 2007 års handbok har fokus förskjutits från att främst handla om krigsberedskap till att framförallt behandla kriser i fredstid. Detta kan ses som en följd av den relativt trygga internationella politiska samhällsutveckling som ägt rum i norra Europa mellan 1996 och 2007.⁷⁸ Dessutom ligger

⁷⁰ Hjalmarsson 2009, s. 34, 54

⁷¹ Hammar 2006, s. 24

⁷² *Handbok i kyrklig beredskap*, 1996, s. 5

⁷³ SFS (1981:1216) Lag om kyrklig beredskap; SFS (1994:1720) Lag om civilt försvar

⁷⁴ *Handbok i kyrklig beredskap*, 1996

⁷⁵ *Handbok i kyrklig beredskap*, 1996, s. 3, 7

⁷⁶ *Handbok i kyrklig beredskap*, 2000

⁷⁷ *Svenska kyrkans handbok i krisberedskap*, 2007

⁷⁸ *Svenska kyrkans handbok i krisberedskap*, 2007, s. 6

Estonia- och Tsunamikatastrofen närmre i tid än något krigshot. Tsunamikatastrofen nämns till och med i den nya handboken som ett exempel på kyrkliga erfarenheter av krishantering.⁷⁹

Kyrkoordningen 1999

Svenska kyrkans första Kyrkoordning antogs 1999 och ersatte kyrkolagen när Svenska kyrkan separerade från staten.

På samma sätt som krisbegreppet inte återfinns i lagarna om kyrklig beredskap och civilt försvar, saknas det i kyrkolagen. Däremot nämns det upprepade gånger i Kyrkoordningen. Det är en betydande skillnad då mycket annat är ordagrant överfört från kyrkolagen till Kyrkoordningen. Eftersom Kyrkoordningen är antagen efter att beredskapshandboken publicerades är det rimligt att anta att det inte heller är någon slump att krisbegreppet tagits med i Kyrkoordningen, precis som i handboken. Svenska kyrkan har aktivt valt att inkludera krisbegreppet på alla nivåer även i Kyrkoordningen, trots att det inte nämns i kyrkolagen.⁸⁰

Detta tyder sannolikt på att Estoniakatastrofen och eventuellt andra katastrofer som ägde rum under samma tidsperiod inte enbart haft stor inverkan på Svenska kyrkans nationella krisberedskapshandbok, utan även influerat Kyrkoordningen för Svenska kyrkan och därmed Svenska kyrkans självförståelse.

Sammanfattning och resultat

I rapporter, utvärderingar och yttranden rörande Svenska kyrkans roll i hanteringen av Estoniakatastrofen kom såväl staten som Svenska kyrkan fram till att kyrkan behövde arbeta fram krisplaner. Utarbetandet behövde ske på nationell, stifts- och församlingsnivå. Ett annat resultat var att det skulle skapas en permanent nationell krisledningsgrupp. De få församlingar som hade en plan att utgå ifrån hade nämligen haft bäst förutsättningar att hantera krisen på det sätt som anhöriga förväntade sig.

Det faktum att dessa resultat kom fram i rapporter kring just Svenska kyrkans hantering av Estoniakatastrofen tyder på att kyrkan inte var van vid att hantera större samhällskriser 1994. Det bevisar även att Svenska kyrkan var villig att förändra sin struktur för att kunna hantera liknande kriser bättre i framtiden. Estoniakatastrofen hade därmed en stor påverkan på Svenska kyrkans nationella krisberedskap. Det kan man även se tydligt i ett enkätsvar från Stockholms stift och en reflektion från Svenska kyrkans centralstyrelse, som båda menar att de ska arbeta fram krisberedskapsplaner på sina respektive nivåer.

Svenska kyrkan publicerade sin första beredskapshandbok 1996. En stor skillnad mellan handboken och lagarna den utgick ifrån är att krisbegreppet inte nämns alls i lagarna, men flera

⁷⁹ *Svenska kyrkans handbok i krisberedskap*, 2007, s. 22-25

⁸⁰ *Kyrkoordning för Svenska kyrkan*, 1999, s. 13, 33, 53

gångar i handboken. En förändring ägde alltså rum på bara några år; Svenska kyrkan gick från att utgå från lagar som uteslutande hade med krigsberedskap att göra till att även inkludera olyckor och samhällskatastrofer i fredstid i beredskapen, knappt två år efter Estoniakatastrofen.

I den senaste versionen av krisberedskapshandboken, som kom ut 2007, har det skett en omfattande förskjutning, då man har gått över till att i stort sett bara tala om beredskap gällande katastrofer, kriser och oroligheter i samhället. Det fokuseras inte på krigsberedskap i lika hög utsträckning längre. Diakonin lyfts även fram som central i Svenska kyrkans krishantering – något som inte gjorts tidigare. Dessutom nämns det i andra skrifter att Svenska kyrkan uppfattas ha en central roll i samhällskatastrofer, något som inte var självklart vid tiden för Estonias förlisning. Detta innebär att man indirekt kan utläsa Estonias roll för Svenska kyrkans krishantering även i senare skrifter. Det har skett ett skifte över tid, rimligen med start i hanteringen av Estoniakatastrofen.

Kyrkoordningen 1999 ersatte kyrkolagen från 1992 när Svenska kyrkan separerades från staten. Det är beaktansvärt att Svenska kyrkan, precis som i handböckerna, valt att inkludera begreppet kris i Kyrkoordningen trots att det inte nämns i kyrkolagen. Det faktum att krisbegreppet är så explicit i beredskapshandboken och bestäms som både olyckor, oroligheter och samhällskatastrofer innebär att Estoniakatastrofen inte enbart hade inverkan på Svenska kyrkans nationella beredskap i handböckerna, utan även på kyrkans ecklesiologi – vad det är att vara kyrka. Det är även en betydande skillnad då många andra meningar är ordagranna i kyrkolagen och Kyrkoordningen. Svenska kyrkan har alltså bara några år efter Estonias förlisning gjort ett aktivt val att ha med en specifik krisdefinition som inte behöver vara synonym med krig. Det innebär att Estoniakatastrofen rimligtvis har haft en betydande inverkan på Svenska kyrkans krisberedskap.

Kapitel 4. Resultat och sammanfattning – Estoniakatastrofens inverkan på Svenska kyrkans nationella krisberedskap

I uppsatsens inledningskapitel ställdes frågan: *I vilken utsträckning har Estoniakatastrofen påverkat Svenska kyrkans nationella krisberedskap?* Med hjälp av de resultat som presenterats i kapitel ett till tre kan det med största sannolikhet fastställas att Estoniakatastrofen har haft stor inverkan på Svenska kyrkans krisberedskap på både nationell, stifts- och församlingsnivå.

I kapitel ett framkommer det att Svenska kyrkan inte hade någon beredskap för annat än praktiska krigsrelaterade åtgärder före Estoniakatastrofen. Svenska kyrkans beredskap 1994 bestod enligt rådande lagstiftning främst i att ha kapacitet för att kunna begrava många människor snabbt i händelse av krig samt att skydda sina byggnader. I andra hänseenden betraktades kyrkan som vilken samhällsaktör som helst och var del i de borgerliga kommunernas krigsberedskap. Samhällskriser i fredstid och eventuella diakonala insatser nämndes inte överhuvudtaget.

Uppsatsens andra kapitel skildrar hur Svenska kyrkan agerade under Estoniakatastrofen och hur avsaknaden av en ordentlig samordning bidrog till brister som hade kunnat undvikas om kyrkan hade haft en beredskap. Utifrån vad som framkommit ur olika utvärderingar lyckades Svenska kyrkan överlag bra med katastrofhanteringen och många drabbade är tacksamma över kyrkans insatser.

Både statsministern och media vände sig till ärkebiskopen som Svenska kyrkans ansikte utåt och legitimerade därmed Svenska kyrkans roll i det offentliga samhället. Ärkebiskopen agerade såsom han fann lämpligt och gav råd åt biskoparna och församlingarna, men hade ingen beredskapsplan att utgå ifrån.

Stockholms stift, som var ett av de mest drabbade stiftet, hade inte heller någon krisplan. Biskopen startade på eget initiativ en ad hoc-grupp som fick till uppgift att samordna stiftets resurser. Även han gav råd åt församlingarna eftersom de flesta inte heller hade några krisplaner, men han lät dem själva bestämma hur de skulle hantera krisen. Domprosten i Stockholm förberedde tillsammans med representanter från Svenska kyrkans nationella nivå en sorggedustjänst som kom att bli både uppskattad och kritiserad av många.

Beredskapshandläggaren på stiftet ringde till en av komministrarna – alltså inte kyrkoherden – i Oscars församling. Hon och några andra präster åkte till Värtahamnen för att hjälpa till på de sätt de kunde. I brist på en krisplan hade de ingen aning om vilka arbetsuppgifter som väntade dem. I hamnen samlades även andra präster och diakoner från olika samfund. Faktumet att de inte kallats till platsen utan åkte dit på eget bevåg tyder på en vilja att hjälpa till men även på en brist i organisationen. De hårdast drabbade församlingarna runt om i landet gjorde sitt bästa för att hjälpa oroliga anhöriga. De främsta uppgifterna blev att bistå kommunerna med lokaler, bidra med personal till kriscenter samt att ge människor diakonalt stöd i form av psykosocial omsorg

och mat. Det hölls även ett stort antal förbönsgudstjänster och många människor tog sig till kyrkorna för att be eller tända ljus.

I kapitel tre presenteras vilka för uppsatsen relevanta dokument som har författats efter Estoniakatastrofen. Både statliga och kyrkliga sammanställningar av olika slag kommer fram till att Svenska kyrkan bör skapa egna kris- och beredskapsplaner för samhällskriser i fredstid – såväl på nationell, stifts- och församlingsnivå. Dessutom insåg man behovet av en nationell krisledningsgrupp. Resultaten är intressanta av flera anledningar. En är att man insåg behovet av krisplanerna, men den främsta är att man på alla Svenska kyrkans nivåer insåg behovet i samband med just Estonias förlisning, samt att behovet framkom i dokument som hade för avsikt att utvärdera Svenska kyrkans roll i samband med Estoniakatastrofen. Det framkommer även att man på både nationellt plan och Stockholms stift var villiga att ta fram beredskapsplaner för samhällskriser i fredstid efter hanteringen av Estoniakatastrofen, trots att man inte haft planer på det innan. Detta är ett starkt bevis för att Svenska kyrkan i stor utsträckning påverkades av Estoniakatastrofen.

Svenska kyrkans första beredskapshandbok publicerades 1996, alltså drygt två år efter förlisningen. Den första Kyrkoordningen för Svenska kyrkan antogs 1999. Dessa dokument bygger på olika lagar men skiljer sig på ett avsevärt sätt från dem. Ingen av lagarna har med begreppet kris, men det har både beredskapshandboken och Kyrkoordningen. Handboken är noga med att poängtera att den inte enbart berör krigsrelaterade händelser, utan att den även inkluderar samhällskriser i fredstid. Kyrkoordningen, som i många avseenden är lik sin föregångare kyrkolagen, nämner att Svenska kyrkan ska ha en beredskap även för kriser på både riks- stifts- och församlingsnivå, trots att lagen alltså inte nämner krisbegreppet. Faktumet att handboken är så explicit med vad en kris kan innebära, samt att Kyrkoordningen i det här avseendet skiljer sig från kyrkolagen på alla tre nivåer, innebär att man även i Kyrkoordningen gjort ett aktivt val att inkludera kriser som inte innebär krig. I en senare version av handboken från 2007 har fokus skiftat i ännu högre utsträckning än mellan lagarna och den första handboken. I den nya fokuseras det främst på kriser i fredstid och Tsunamikatastrofen nämns som exempel på en sådan. Man lyfter även diakonala insatser som en central uppgift för Svenska kyrkan i dess krishantering – något som inte heller nämns i lagarna från tiden före Estoniakatastrofen.

Rapporterna, undersökningarna och enkätsvaren tillsammans med de nyare dokumenten bevisar alltså att Estoniakatastrofen fick Svenska kyrkans krishantering att gå från att uteslutande handla om krigsberedskap till att även inkludera samhällskriser i fredstid. Svaret på uppsatsens frågeställning lyder därmed: *Estoniakatastrofen har påverkat Svenska kyrkans nationella krisberedskap genom att utöver krigsberedskap även inkludera samhällskriser i fredstid. Detta gäller för både handboken för Svenska kyrkans krisberedskap och Kyrkoordningen för Svenska kyrkan. Estoniakatastrofen har även påverkat Svenska kyrkan genom att behöva behovet av att ta fram krisplaner på kyrkans olika nivåer.*

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt material

UPPSALA

Svenska kyrkans arkiv i Uppsala

Svenska kyrkans stiftelse för rikskyrklig verksamhet

Styrelsens och de gemensamma funktionernas arkiv

Övriga handlingar rörande teologi och ekumenik

- *Mediabildden av kyrkan i samband med Estonias förlisning. De två första veckorna efter katastrofen*, rapport utförd av Imedia AB på uppdrag av Svenska kyrkans centralstyrelse, 1994
- *Utvärdering och analys efter Estonia-katastrofen*, Stockholms stift, Stiftskansliet, [årtal saknas]
- Weman, Gunnar, *Till de anhöriga efter Estonias förlisning*, 1994
- *Yttrande över SOU 1998:132, En granskning av Estoniakatastrofen och dess följder*, Svenska kyrkans centralstyrelse, Uppsala, 1999
- *Yttrande över SOU 1999:48, Slutbetänkandet Lära av Estonia.*, Svenska kyrkans centralstyrelse, Stockholm, 1999

Övriga handlingar rörande Svenska kyrkans information

- *Beredskap i Svenska kyrkan efter färjekatastrof*, Signe Hassler, [ort och årtal saknas].
- *Nationell sorggudstjänst med anledning av färjekatastrofen på Östersjön den 28 september 1994*, agenda för gudstjänst i Storkyrkan 2 oktober 1994
- Pettersson, Per, *Svenska kyrkan och Estonia-katastrofen: Redovisning av externt och internt utvärderingsarbete*, Karlstad, 1995 (otr.)
- Weman, Gunnar, *Gudstjänst i Storkyrkan*, 1994
- Weman, Gunnar, *Till biskoparna*, 1994

Teologiska institutionen, Uppsala universitet

Pettersson, Per, *Svenska kyrkans folkreligiösa funktion i anslutning till Estoniakatastrofen*, Teologiska institutionen, Uppsala universitet, D-uppsats i Religionssociologi, 1995

Tryckt material och anförd litteratur

Ahlin, Lars, ”Pastoraten och Estoniakatastrofen”, *Två undersökningar om Estonia och religionen*, Lund, 1995

Bäckström, Anders, Edgardh, Ninna & Pettersson, Per, *Religiös förändring i norra Europa: en studie av Sverige: ”från statskyrka till fri folkkyrka”*: slutrapport, Diakonivetenskapliga institutet, Uppsala, 2004

Den svenska kyrkohandboken: antagen för Svenska kyrkan av 1986 års kyrkomöte. D. 2, Vignings-, sändnings-, mottagnings- och invigningshandlingar, Verbum, Stockholm, 1988

Deverell, Edward, ”Statsvetenskap med inriktning krishantering: Hur kan vi utbilda i det vid FHS?”, *Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 4, 2012

Efter Estonia: rapport, Utredningen för vägledning efter Estoniakatastrofen, Stockholm, 1997

Engström, Christer & Marklund, Kari (red.), *Nationalencyklopedin: ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av Statens kulturråd*, Band 11, Bra böcker, Höganäs, 1989-1996

Gustafsson, Göran, ”Svenska folket, Estonia och religionen”, *Två undersökningar om Estonia och religionen*, Lund, 1995

Hammar, Anna Karin (red.), *Rapport från Ärna: Att ta emot de döda efter flodvågskatastrofen Annandag Jul (26 december) 2004. Svenska kyrkans erfarenhet*, Uppsala, 2006

Handbok i kyrklig beredskap, Svenska kyrkan, Uppsala, 1996

Handbok i kyrklig beredskap, Överstyrelsen för civil beredskap, Stockholm, 2000 [ny utgåva]

Hjalmarsson, Elisabeth (red.), *Nya möjligheter: Svenska kyrkans sociala roll i 2000-talets Sverige*, Sensus, Stockholm, 2009

Krisberedskap – så funkar det: att förbereda sig på det värsta..., Krisberedskapsmyndigheten, Stockholm, 2006

Kyrkoordning för Svenska kyrkan: fastställd av Kyrkomötet 1999, Stockholm, 1999

Pettersson, Per, "Svenska kyrkans folkreligiösa funktion", *Svensk kyrkotidning*, årg. 91, Uppsala, 1995

Ro-ro passagerarfärjan MS Estonias förlisning i Östersjön den 28 september 1994: slutrapport, Stockholm, 1998

Rosenthal, Uriel, 't Hart, Paul & Charles, Michael T, "The World of Crises and Crisis Management", Rosenthal, Uriel, Charles, Michael T & 't Hart, Paul (red.), *Coping with Crises: The Management of Disasters, Riots and Terrorism*, Springfield, 1989

SFS (1981:1216) Lag om kyrklig beredskap

SFS (1988:950) Kulturmiljölag

SFS (1990:1144) Begravningslag

SFS (1992:300) Kyrkolag

SFS (1994:1720) Lag om civilt försvar

SoS-rapport 1997:15, *Estoniakatastrofen: M/S Estonias förlisning i Östersjön den 28 september 1994*, Socialstyrelsen

SOU 1998:132 *En granskning av Estoniakatastrofen och dess följder: Delrapport*, Analysgruppen för granskning av Estoniakatastrofen och dess följder, Stockholm, 1998

SOU 1999:48 *Lära av Estonia: Den andra delrapporten och slutredovisning*, Analysgruppen för granskning av Estoniakatastrofen och dess följder, Stockholm, 1999

Svenska kyrkans handbok i krisberedskap, Svenska kyrkan, Uppsala, 2007